

DR. SZOMORA ZSOLT

alkotmánybíró, egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete

SZOKÁSJOGI ELEMEL A MAI BÜNTETŐJOG FELELŐSSÉGI RENDJÉBEN

<https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Szomora.255>

Összefoglaló

A tanulmány kiindulópontja, hogy a szokásjogi elemek a 19. század végi kodifikáció, sőt a 20. század végi alkotmányos rendszerváltozás után sem tűntek el nyomtalanul és maradéktalanul a büntetőjog felelősségi rendszeréből. A tanulmányban sor kerül e szokásjogi elemek rövid rendszerezésére, ezt követően pedig két jogintézmény részletes vizsgálata következik. Az anyagi büntetőjog alapelvei köréből a kétszeres értékelés tilalma az, amelynek vannak kizárólag szokásjogi alapú jelentéstartalmai. Éppen ezt az alapelvi zónát teszi erőteljesen próbára a 2025. évi kábítószer-novella, amelyet ezért a kétszeres értékelés tilalma nézőpontjából vesz górcső alá a tanulmány, rávilágítva a régi szokásjogi alapelv és az új írott jog kollíziójára. Végül pedig sor kerül a fiatalok belátási képességének elemzésére, ahol – a szerző álláspontja szerint – új, szokásjogi képződésű felelősségi elem mutatható ki.*

Kulcsszavak: belátási képesség; büntetőjogi alapelvek; jogellenességet kizáró okok; jogforrások; kábítószer-büntetőjog; kétszeres értékelés tilalma; nullum crimen sine lege; szokásjog

A tanulmány címe első látásra meglepő lehet, de a modern magyar – értsd a felvilágosodás utáni – büntetőjog történetét ismerve talán mégsem annyira az. Ahogy Bató Szilvia a magyar büntető szokásjogról értekező tanulmányában kiemeli, „a magyar büntetőjog meghatározó jellegzetessége 1880 szeptembere előtt a kódexnélküliség, az éppen hatályosuló normák követhetetlen változásait is magában foglaló, sokszínű, *nem írott jogra épülő jogforrási rendszer*” (kiemelés a szerzőtől).¹

* A kézirat lezárásának időpontja: 2026. június 24.

¹ BATÓ SZILVIA: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...”. Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez. In: KARSAI KRISZTINA ET AL. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXXI.) 102–103.

A nyugat-európai országokhoz képest közel évszázados késéssel, 1880-ban lépett hatályba az első magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex. Ennek 1. §-a rögzítette a modern és kontinentális értelemben vett *nullum crimen, nulla poena sine lege* elvet. A korábbi szokásjogi alapú büntetőjog időszaka végérvényesen megszűnt. A második világháború után az írott jog követelménye átkerült a szocialista törvényesség paradigmájába, és csak 1989-ben kapott először alkotmányos szintű védelmet a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elv, ezzel nyerve alapjogi rangot.²

A *nullum crimen* elv feltétlen érvényesülése sem jelenti azonban, hogy a szokásjogi elemek nyomtalanul és maradéktalanul eltűntek volna a büntetőjog felelősségi rendszeréből. E tanulmány célja a szokásjogi elemek rövid rendszertanának felvázolása, majd pedig két olyan, napjaink büntetőjogában „tapasztalható jelenség” részletes vizsgálata, amelyek erőteljes szokásjogi jegyekkel bírnak. Előrebocsátom, hogy a szokásjoggal kapcsolatos jogelméleti fejtegetésekbe nem bocsátkozom.³ E tanulmányban szokásjoginak azokat a büntetőjogi felelősségi intézményeket nevezem, amelyek világos, írott normatív alapra nem vezethetők vissza.

1. Szokásjogi elemek azonosítása a hatályos büntetőjogban

1.1. Az elkövető javára

A *nullum crimen sine lege* elv fontos jellemzője, hogy bár pozitív oldalon az írott, törvényi szintű felelősségi normák létezését követeli meg, negatív oldalon csak a büntetőjogi felelősséget alapító vagy szigorító szokásjogot tiltja.⁴ A recens büntetőjogi jogirodalomban éppen ezért meglehetősen egyetértés van az ún. íratlan, bírói jogon alapuló jogellenességet kizáró okok elismerésében.⁵ Ezek – mivel kizárják az elkövető felelősségét – nem sértik az alapjogi garanciát.⁶ Véleménykülönbség leg-

² Az elv fontosságát is jelzi, hogy az első köztársasági alkotmánynovella kodifikálta (1989. évi XXXI. törvény, 34. §).

³ Egy rövid áttekintéshez lásd BATÓ: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...”. 101–102.

⁴ Ez az ún. *nullum crimen sine lege stricta* elve. A *nullum crimen* elv egyes aspektusainak, jelentéstartalmainak a német alkotmányos gondolkodásból való recipiálásához lásd NAGY FERENC: A *nullum crimen/ nulla poena sine lege* alapelvről. *Magyar Jog*, 1995. (5), 257–270.

⁵ NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Alapvetések és a bűncselekmény tana*. Szeged, Iurisperitus, 2020. 217–218.; GELLÉR BALÁZS – AMBRUS ISTVÁN: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 191–192.; BELOVICS ERVIN: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, Orac, 2025. 216–217.

⁶ NAGY FERENC: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. *Acta Jur. et Pol. Szeged.*, 2001. (12), 13.

feljebb abban van, hogy mely okokat ismerik el önálló, szokásjogi alapú jogellenességet kizáró okoknak.

Nagy Ferenc és a Gellér – Ambrus szerzőpáros ilyenként 1) a sértett beleegyezését, 2) az indokolt kockázatot, 3) a fegyelmezési jog gyakorlását, 4) a hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlását, valamint 5) a jogellenességet kizáró köteleesség-összeütközést nevesíti.⁷ Belovics Ervin e körből a köteleesség-összeütközést és a hivatásbeli jogok gyakorlását, kötelezettségek teljesítését kizárja.⁸

A szokásjogi alapú okok elismerését jelzi az is, hogy ezek kérdése felmerült az ezredforduló után indult büntetőjogi kodifikáció során, de kodifikálásukra a 2012. évi Büntető Törvénykönyvben nem került sor.⁹ A törvényalkotó tudatos hallgatása ezen szokásjogi normák elismerését kell, hogy jelentse. Létük annak is a szükségszerű következménye, hogy lezáró jelleggel nem sorolhatók fel, az okok köre nem állandó, és azok terjedelme is folyamatosan változik.¹⁰ Másik gyakori elnevezésük a törvény feletti jogellenességet kizáró okok. Ahogy Filó Mihály ezzel kapcsolatban fogalmaz, „[ez az] elnevezés a tudomány és esetleg a jogalkalmazók kívánságát implicálja a pozitív büntetőjogot meghaladó helyes jog iránt, így a nem írott jogok »kis univerzuma« erősen természetjogias karakterű, egyfajta természetjogi zárvány a pozitív büntetőjogban”.¹¹

A tanulmányban annak kimutatására törekszem, hogy egészen friss fejlemények alapján, 2012 után a bűnösséget kizáró okok, közelebbről a fiatalok elkövetők belátási képessége körében is jelent meg új, szokásjogi alapú felelősségi elem (lásd 4.).

1.2. Az elkövető terhére

A *nullum crimen* elv védelmi köre alapján a felelősséget alapító vagy szigorító szokásjog tiltott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ma már egyetlen olyan felelősséget megalapozó jogintézmény sem létezik a hatályos büntetőjogban, amely felveti e tilalom sérelmét. Ezek érdekessége, hogy a Csemegi-kódex óta „hurcoljuk őket magunkkal”, azaz egészen régi szokásjogi eredetűek.

⁷ NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 217.; GELLÉR – AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 253.

⁸ BELOVICS ERVIN: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, HVG-ORAC, 2009. 41–43.

⁹ Lásd NAGY FERENC: A büntetethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001. (1), 26–32.

¹⁰ Ennek egyik eklatáns példája az ún. fegyelmezési jog folyamatos szűkülése. BELOVICS: *A büntetendőséget kizáró okok*. 37.

¹¹ FILÓ MIHÁLY: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 121–122.

Ilyen volt nagyon sokáig a közvetett tettesség mint elkövetői alakzat, amely kifejezetten az írott büntetőjog körében jelentkező joghézag betöltését volt hivatott szolgálni.¹² A jogalkotó 2009-ben (tehát jóval az alkotmányos rendszerváltás után) kodifikálta az addigra már 130 éve létező szokásjogi alakzatot.

A szakirodalom – dogmatikai elemzés és jogösszehasonlító vizsgálat alapján – felveti, hogy a nyitott törvényi tényállások mulasztásos változatának (így a mulasztásos emberölésnek és a mulasztásos testi sértésnek) büntetendősége nélküli a megfelelő törvényi alapot.¹³ Hasonló okra visszavezethető felelősségtani aggályok jelentkeznek a mulasztásos bűnségély körében is.¹⁴

1.3. Szokásjogi elvek

A jogelvek normatív értelemben az absztrakt szabályozóktól nem megkülönböztethetők, és találhatók közöttük a bírói gyakorlat vagy a jogtudomány által bevezetett elvek is. Az írott jog értelmezését segítő funkciójuk kiemelkedő.¹⁵ A büntetőjog alapelvei közül a kétszeres értékelés tilalma az, amelynek – álláspontom szerint – vannak tisztán szokásjogi jelentéstartalmai. A következőkben a tanulmány ezzel foglalkozik részletesen.

2. A kétszeres értékelés tilalma – anyagi jogi fókusszal

A kétszeres értékelés tilalma a jogrendszer egészére ható rendező elvnek is tekinthető, de a büntetőjogban kiemelkedő és részletesen kidolgozott jelentőséggel bír. Mivel a büntetőjog tisztán felelősségi és szankciós normákat tartalmazó jogterület, ezért a kétszeres értékelés tilalma tág spektrumon érvényesül: az anyagi büntetőjogban, a büntetőeljárás jogban, a büntetés-végrehajtási jogban, az európai büntetőjogban, a nemzetközi bűnügyi együttműködés területén, sőt még horizontálisan is, a büntetőjog és a közigazgatási jog viszonyrendszerében. Az alapelvnek

¹² Részletesen SZOMORA ZSOLT: A közvetett tettesség de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002. (4), 23–28.

¹³ NAGY FERENC: Kereténnyállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. *Magyar Jog*, 2015. (11), 616–619.; TAPODI PÉTER ÁDÁM: A nyitott törvényi tényállású bűncselekmények mulasztásos változatának alkotmányos büntetőjogi vonatkozásai, különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára. *Magyar Jog*, 2019. (3), 165–179.

¹⁴ MOLNÁR ERZSÉBET: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége*. Szeged, Iurisperitus, 2020. 91–95.

¹⁵ JAKAB ANDRÁS: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2007. 52–58.

kiterjedt ítélkezési gyakorlata van az Alkotmánybíróság, az EJEK és az EUB gyakorlatában is.¹⁶

2.1. A *ne bis in idem* elv egyes aspektusainak jogforrásai

E tanulmány témája szempontjából most csak röviden, jogforrási szempontból tekintem át a *ne bis in idem* elv egyes aspektusait, részletesebben majd az anyagi büntetőjogi vetületével foglalkozva. A rendszerezés azért különösen érdekes, mert az egyes területeken az alapelv jogforrási szintje jelentősen különbözik: léteznek 1) az Alaptörvényben és nemzetközi szerződésekben garantált, alapjogi rangú aspektusai; 2) partikuláris törvényi szabályokból dedukálható aspektusai és 3) szokásjogi forrású aspektusai.¹⁷

2.1.1. Alaptörvényi szint és nemzetközi szerződések

2012-ben, az Alaptörvény hatálybalépésével emelkedett az explicite nevesített alapjogok közé a *ne bis in idem* büntetőeljárású vetülete, azaz a kétszeres eljárás tilalma, hazai és transznacionális viszonylatban is. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése értelmében „a jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltethető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték”.

A kétszeres eljárás tilalma alapvető emberi jogi dokumentumokban is megtalálható, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkének (7) bekezdésében és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 4. cikkében. Az Európai Unióban a Schengeni Végrehajtási Egyezmény 54. cikke, valamint az Alapjogi Charta 50. cikke tételezi a tilalmat.

¹⁶ Az elv teljes spektrumát részletesen elemzi KARSAI KRISZTINA: *Ne bis in idem*. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovat szerkesztő: SZOMORA ZSOLT) <http://ijoten.hu/szocikk/ne-bis-in-idem> (2023).

¹⁷ Jakab András csoportosításában a jogelvek felismerhetősége a jogrendszerben: 1) explicit írott; 2) a pozitív jogból levezethető (absztrakció, dedukció); 3) a bírói gyakorlat vagy a jogtudomány által bevezetett (konkrét pozitív jogi alap nélkül, erkölcsi-természetjogi elvekkel); 4) ezek kombinációja (JAKAB: *A magyar jogrendszer szerkezete*. 56–57). A *ne bis in idem* elv érdekessége, hogy az egyes aspektusai alapján gyakorlatilag mindegyik kategóriába besorolható.

Mivel az alapjogvédelem a büntetőjog szakjogi felfogásához képest autonóm megközelítést igényel, ezért az eljárási vetület horizontálisan is jelentkezik: a büntetőeljárás és más olyan jogterületek viszonyában, amelyek jogellenes magatartást represszív és preventív szankcióval sújtanak. Mindennek kiforrott gyakorlata van az EJEK és az EUB ítélezésében, valamint a magyar alkotmánybíráskodásban is.¹⁸

2.1.2. Partikuláris törvényi szabályokból dedukálható aspektusok

A Btk. a kétszeres értékelés tilalmát az anyagi jog büntetésekszabási szabályainak körében általános elvi szabályként ugyan nem tartalmazza, de léteznek olyan egyedi törvényi előírások, amelyek mögöttes elvi tartalmát a *ne bis in idem* adja. Így a Btk. 91. § (3) bekezdése kizárja a bünszövetségben történő elkövetés jogkövetkezményeinek az alkalmazását (ezek különös részi minősítő körülmények) arra az esetre, ha a bünszervezeti elkövetés és annak szankciós következményei megállapíthatók. Azonos megfontolásból tilalmazott a különös visszaesésre vonatkozó általános büntetési tételelemelés a Btk. 89. § (2) bekezdése alapján, arra az esetre, ha a különös visszaesés a bűncselekmény minősítő körülményét képezi.

E szórványos rendelkezésekből világosan levezethető a Legfelsőbb Bíróság korábbi elvi instrumentumaiban,¹⁹ majd a Kúria által az 56. BK véleményben rögzített általános büntetésekszabási elv: „A kétszeres értékelés tilalma a büntetést befolyásoló körülmények értékelésénél is érvényes. A törvényhozó által tényállási elemként szabályozott, avagy a súlyosabb vagy enyhébb minősítést megalapozó körülményt nem lehet külön enyhítőként vagy súlyosítóként is értékelni.”

Az elvet tehát a bírói jog fogalmazza meg általános érvénnyel, a Btk. 80. § (1) bekezdésének értelmezése körében. Figyelemre méltó az idézett első mondat is: a büntetésekszabási körülményeket rendszerező büntető kollégiumi vélemény az „is” szócskával utal arra, hogy a kétszeres értékelés tilalma az anyagi büntetőjog más szegmenseiben is jelentőséghez jut.

A jogforrási rang szempontjából érdemes megemlíteni, hogy a magyar Btk.-val ellentétben a német Büntető Törvénykönyv (StGB) 46. § (3) bekezdése törvényi szinten fogalmazza meg a *ne bis in idem* általános büntetésekszabási vetületét: a büntetés kiszabásánál nem vehetők figyelembe azok az elemek, amelyeket a törvényi tényállás határoz meg.

¹⁸ Lásd KARSAT: *Ne bis in idem*. [62]–[72].

¹⁹ 12. Irányelv, majd BK 154. állásfoglalás.

A büntetés-végrehajtási jog területén a kétszeres végrehajtás tilalma érvényesül, szintén szórványrendelkezésekből dedukálható módon: a közérdekű munka és a pénzbüntetés átváltoztatási és végrehajtási szabályainak körében vagy a Btk.-nak az előzetes fogvatartás beszámítását rendelő 92–92/A. §-aiban.²⁰

2.1.3. A szokásjogi elv

Egyöntetű az anyagi büntetőjogi szakirodalom abban, hogy a kétszeres értékelés tilalma az egység-többség tanának alapvető rendezőelve, és ezt tükrözi a bírói gyakorlat is. Az elkövető által megvalósított cselekménynek minden büntetőjogi-lag releváns elemét értékelni szükséges, de semmi sem értékelhető kétszer vagy többször.²¹ Ez alapján a kétszeres értékelés tilalma a látszólagos halmazat megállapításának alapelve.²²

Az egység-többség kérdéskörét szabályozó Btk. 6. § (1) bekezdése pusztán a valószínű alaki és anyagi halmazatot definiálja. A halmazat kizárására semmilyen iránymutatást nem tartalmaz, sőt a Btk.-ban máshol sem található a dedukció lehetőségét megalapozó szórányszabály.²³ Ezért kijelenthető, hogy a látszólagos alaki és anyagi halmazat kategóriái a jogtudomány és a bírói jog termékei, azaz szokásjogi alapúak. Ennek megfelelően az egyes kategóriákra vonatkozó bírói gyakorlat is folyamatosan változott és változik, ami az egységes elvi (és törvényi) alap hiányával is magyarázható,²⁴ szintén világosan megmutatva a szokásjogi jelleget.

A kevés elvi kapaszkodópont közül az egyiket mindenképpen a kétszeres értékelés tilalma jelenti. Az elv szokásjogi jellegét támasztja alá a magyar büntetőjogi gondolkodásban való megjelenésének vizsgálata is. A Csemegi-kódex szakirodalmában az elv megjelenése két ponton mutatható ki: a visszaesés súlyosabb megítélése körüli jogirodalmi vitában²⁵ és az egység-halmazati kérdések körében említik

²⁰ Vö. KARSAI: Ne bis in idem. [19]–[23].

²¹ NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 366–367.; AMBRUS ISTVÁN: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 236.; GELLÉR – AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai* I. 108. A bírói gyakorlatból: BH 1996.404., BH 2000.279., BH 2002.294. – idézi KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, Dialóg Campus, 2011. 159.

²² BELOVICS: *Büntetőjog I. Általános rész*. 416.

²³ Törvényi szabályok csak az ún. törvényi egység esetkörére léteznek, a Btk. 6. § (2) bekezdésében (folytatatlanság), valamint a különös rész egyes tényállástípusaiban.

²⁴ Vö. AMBRUS: *Egység és halmazat*. 21–22.

²⁵ Lásd LÖW TÓBIÁS (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, és teljes anyaggyűjteménye*. I. kötet. Budapest, 1880. 73.; MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben*. VI. kötet. Budapest, 1907. 1080.

a szerzők.²⁶ A fejtegetések közös eleme, hogy a *ne bis in idem* kapcsán a német büntetőjogászra, Maximilian von Burira hivatkoznak.²⁷ A külföldi szakirodalmi eredet is világosan az elv szokásjogi recepcióját támasztja alá.

Az egység-többség tanán túl további szokásjogi elv, hogy a kétszeres értékelés tilalmának a bűncselekményi minősítés szintjén is érvényesülnie kell. Ez az aspektus a tankönyvek nagy részében nem nyert még absztrakciót, egyedül a Kis – Hollán szerzőpáros említi.²⁸ Ennek lényege, hogy ha egy körülményt a bűncselekmény egyik elemének a minősítéséhez már felhasználtunk, akkor azt még egyszer, egy másik tényállási elem megállapításánál már nem lehet figyelembe venni. Így az emberölés minősített esetei körében a nyereségvágy egyúttal nem minősíthető aljas indoknak is.²⁹ A kétszeres értékelés tilalma tükröződik abban a minősítési követelményben, hogy a kényszerítés büntette (Btk. 195. §) esetén a fenyegetés (mint elkövetési mód) körében értékelt súlyos hátrány nem értékelhető egyúttal jelentős érdeksérelemként (a bűncselekmény eredményeként).³⁰ Az elkövetési módot és az eredményt egymástól elkülönülő életbeli körülményeknek kell megvalósítaniuk.

Szintén ez az elv jut kifejezésre az emberölés minősített eseteit elemző 3/2003. BJE határozatban, amelynek II/10. pontja a 14. évét be nem töltött sértett és a védekezésre képtelen sértett sérelmére elkövetett emberölés egymáshoz való viszonyát tisztázza. A Btk. 160. § (2) bekezdés *i)* és *j)* pontja egymás mellett kizárólag akkor hívható fel, ha a 14 éven aluli sértett tényleges helyzeténél vagy állapotánál fogva védekezésre képtelen. Bár a BJE nem nevezi nevén a kétszeres értékelés tilalmát, valójában ezt az elvet érvényesíti: az életkor normatív meghatározásából nem következhet automatikusan a másik minősítő körülmény.

Szorosan ide kapcsolható, hogy a kétszeres értékelés tilalmát a védekezésre képtelen sértett és a mulasztásos emberölés viszonylatában is érvényesíteni kell. Így a gondozási kötelezettség elmulasztásából – halálra kiterjedő szándék esetén – átforduló mulasztásos emberölés esetén nem állapítható meg a védekezésre képtelenség mint minősítő körülmény, mivel a sértett e tulajdonsága alapozza meg az emberölés mulasztásos alakzatához szükséges tevési (eredményelhárítási) kötelezettséget, vagyis a mulasztásos emberölés alapesetének elkövetési magatartását.

²⁶ Lásd FINKEY FERENC: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés*, 1900. (24), 299.; MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben*. II. kötet. Budapest, 1899. 351. Lásd még JELLINEK ARTUR és BAUMGARTNER IZIDOR vitáját (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés*, 1884. (1), 9. és 1884. (24), 393.

²⁷ Buri önálló dolgozatot írt az egység-többség tanából: *Einheit und Mehrheit der Verbrechen*. Der Gerichtssaal. Beilageheft. 31. Stuttgart, Enke, 1879. (Utánnyomás: Frankfurt am Main, Keip, 1968).

²⁸ KIS – HOLLÁN: *Büntetőjog I. Általános rész*. 32.

²⁹ Például BH 2001.412. A régebbi szakirodalomból lásd NAGY LAJOS: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása. *Állam- és Jogtudomány*, 1979. (4), 56.

³⁰ VIDA MIHÁLY: A kényszerítés. In: NAGY FERENC (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 2005. 155.

Ilyen esetben a Btk. 160. § (2) bekezdés *j*) pontjának felhívása – véleményem szerint – kétszeres értékelést jelentene.

2.2. A kétszeres értékelés tilalma mint az anyagi büntetőjog alapelve

Látható tehát, hogy az anyagi büntetőjog két nagy területén, a minősítés és büntetékiszabás viszonyrendszerében, valamint az egység-többség tanában eltérő jogforrási szintről fakad *a ne bis in idem* elve. Előbbiben egyes szankciós normákból dedukálható, utóbbiban viszont tisztán szokásjogi. E vegyes jogforrási karaktere mellett is a recens anyagi jogi szakirodalom nagy része egységesen alapelvi rangot tulajdonít a *ne bis in idem*nek.³¹ Pontos tartalma és jogrendszerbeli helye is vitatott,³² mégis alapelvként képes áthatni az anyagi büntetőjogot. Horváth Tibor például kiemeli, hogy az elv annyira „magától értetődőnek tűnik, hogy a hazai gyakorlatban fel sem merült törvényi tételezésének szükségessége”.³³

Alapelvként egyértelműen köti a jogalkalmazót, de ahogy Nagy Ferenc kiemeli, a törvényhozásra is kötelező, azaz a kétszeres értékelés tilalmába ütköző büntetőjogi rendelkezések meghozatala nem engedhető meg.³⁴ Ez a követelmény általánosan a jogállamiság elvéből fakad, de ahogy a jogforrási rendszer áttekintéséből látható, az anyagi büntetőjogi hatástartományában speciális alapjogvédelmi garancia nem kapcsolódik hozzá, így az elv sérelme könnyebben bekövetkezhet (lásd még 3.4.).

Erre példa is említhető az ezredforduló időszakából. A korábbi Btk. időszakában az 1997. évi LXXIII. törvény egy új minősítő körülményt iktatott be az erőszakos közöszlenség és a szemérem elleni erőszak tényállásaiba: súlyosabban rendelte büntetni, ha a sértett a 12. életévét még nem töltötte be [1978. évi IV. törvény 197. § (2) bekezdés *a*) pont és 198. § (2) bekezdés *a*) pont]. E módosítás célja a fokozott ifúságvédelem volt. A szakirodalom egyhangúlag kritizálta ezt a megoldást, rámutatva arra, hogy – a 210. §-ban foglalt értelmező rendelkezésre tekintettel – az a kétszeres értékelés tilalmába ütközik, a 12. év alatti életkort kétszer veszi figyelem-

³¹ NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 92.; KIS – HOLLÁN: *Büntetőjog I. Általános rész.* 32.; GELLÉR – AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 108.; BELOVICS: *Büntetőjog I. Általános rész.* 80–81.; HORVÁTH TIBOR: *A jogállami büntetőjog alapelvei*. In: HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS (szerk.): *Magyar büntetőjog – általános rész.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017. (letöltve MeRSZ-ből). Érdekes, hogy éppen Földvári József nem tételezi alapelvként a kétszeres értékelés tilalmát a tankönyveiben. Az egység-többségtani monográfiájában azonban szórványosan felbukkan az elvre való hivatkozás. FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Az egység és halmazat határesei a büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1962. 197., 235. sk.

³² GELLÉR – AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 108.

³³ HORVÁTH: *A jogállami büntetőjog alapelvei*.

³⁴ NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 94.

be.³⁵ Ráadásul a Legfelsőbb Bíróság vitatható iránymutatása folytán a bírói gyakorlat ténylegesen a kétszeres értékelés tilalmába ütközően értelmezte és állapította meg e minősített esetet.³⁶

Később, az 1978. évi Btk.-nak a 2005. évi módosításával a jogalkotó e problémát belátta, és a miniszteri indokolásban kifejezetten utalt a kétszeres értékelés kiküszöbölésének szándékára. Az indokolás elismerte, hogy a korábbi szabályozás a gyakorlatban súlyos jogalkalmazási problémákhoz vezetett, és világosan kimondta, hogy a rendelkezés ellentétes a büntetőjog egyik általános alapelvével, a kétszeres értékelés tilalmával.³⁷ Ebből az indokolásból látható, hogy a jogalkotás is kötelező elvként tekint a *ne bis in idem* szűk, anyagi jogi értelmére is. Azonban ez sem garancia arra, hogy időnként ne hagyja figyelmen kívül ezt az alapelvet. A hatályos jogban ennek gyanúját veti fel a kábítószer-szabályozás 2025. évi átalakítása. A következő fejezetben erről lesz szó.

3. A kétszeres értékelés tilalma a 2025. évi kábítószer-novella fényében

A Btk.-t módosító 2025. évi XIX. törvény (továbbiakban: kábítószer-novella) 2025. június 15-én lépett hatályba, és világosan deklarált célja a kábítószeres bűnözés minél szigorúbb és átfogóbb büntetése, a kábítószer-bűnözés „teljes felszámolása” volt.³⁸ Vizsgáljuk meg, hogy ezt a célt képes-e az új szabályozás – a meglévő dogmatikai rendszer és a kétszeres értékelés tilalmának alapelvei keretei – között elérni.

3.1. Alapeset vagy minősített eset?

A jogalkotás a kábítószer-fogyasztás más bűncselekményeket is generáló kriminális hatásai miatt egyes bűncselekmények esetében szigorúbban kívánta büntetni, ha azokat kábítószer hatása alatt követik el. Így az emberölés minősített esete lett,

³⁵ HOLLÁN MIKLÓS: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega*, 1998. (3), 17–19.; NAGY FERENC: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: NAGY FERENC (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 1999. 274–275.; SINKU PÁL: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR – SINKU PÁL (szerk.): *Büntetőjog. Különös Rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 219–220.; GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ: Szempon-tok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához. *Büntetőjogi Kodifikáció* 2002. (4), 31–32.; SZOMORA ZSOLT: *A nemi bűncselekmények alapkérdései*. Budapest, Rejtjel, 2009. 155–157.

³⁶ BH 1999.9. szám. Fórum rovat.

³⁷ 2005. évi XCI. törvény, Indokolás az 5. §-hoz.

³⁸ A kábítószer-novella végső előterjesztői indokolása; Általános indokolás.

ha azt úgy követik el, hogy az elkövető a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószer fogyasztott [Btk. 160. § (2) bekezdés *m*) pont]. A rongálás szabálysértése pedig bűncselekmény lesz, ha azt a kábítószer-fogyasztással összefüggésbe hozható módon követik el [Btk. 371. § (2) bekezdés *bc*) alpont]. Hasonló a helyzet a garázdaság esetén, ahol a garázdaság szabálysértése a kábítószer-fogyasztással való összefüggés miatt minősül fel bűncselekménnyé [Btk. 339. § (1a) bekezdés].

Ehhez képest furcsa megoldásra bukkanunk, ha a jármű önkényes elvételének új tényállási változatát tekintjük. A bűncselekményt meghatározó Btk. 380. § szerint: „(1) Aki idegen gépi meghajtású járművet másától azért vesz el, hogy jogtalanul használja, vagy az így elvett, illetve a rábízott ilyen járművet használja jogtalanul, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (1a) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott cselekményt úgy követi el, hogy a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószer fogyasztott.”

A dogmatikai felépítés szempontjából mit is mutat ez a két bekezdés? Az (1a) bekezdés szerinti, a kábítószer-fogyasztással összefüggő tényállás teljes egészében az (1) bekezdésből lett kiemelve (annak részhalmaz), ám a büntetési tétele nem súlyosabb, hanem az első alapesetnél azonos. Amit látunk: átfedő cselekmény azonos büntetési tétellel, azaz az új alapesetnek nincs értelme. A kábítószer hatása alatt elkövetett jármű önkényes elvétele a kábítószer-novella előtt is ugyanolyan büntetési tételű cselekmény volt, mint a kábítószer-novella után. Az, hogy a jogalkotó az (1a) bekezdésben külön nevesítve helyezte el, pusztán szimbolikus üzenet, valódi szigorító hatás nélkül. Ugyanerre a sorsra jutott a rendbontás elnevezésű bűncselekmény tényállása is [Btk. 340. § (2) és (2a) bekezdés].

A problémát tovább fokozza, hogy a kábítószer fogyasztása (az ún. listás szerek esetében) önmagában is bűncselekmény [Btk. 178. § (6) bekezdés és 459. § (1a) bekezdés I. fordulat]. Ha a kábítószer-novella hatálybalépése előtt a tettes például kokaint vagy ún. „kristályt” fogyasztott, és ennek hatása alatt más járművét elvette, vezette, majd az út szélén hagyta, akkor a jármű önkényes elvételét és a kábítószer birtoklását egymással halmazatban kellett megállapítani. A kábítószer-novella dogmatikailag hibás módosítása viszont azt eredményezi, hogy a jármű önkényes elvételének új, (1a) bekezdés szerinti alapesete mellett a kábítószer birtoklását halmazatban már nem lehet megállapítani, mert az a kétszeres értékelés tilalmát sértené.³⁹ A jogalkotó deklarált szigorítási céljával ellentétben tehát éppen enyhí-

³⁹ Az új bűncselekményi alakzat mellett a kábítószer birtoklása leginkább a büntetlen eszköz- vagy mellékcselekménnyel rokonítható, azaz látszólagos anyagi halmazatról van szó. A valódi halmazati értékelés mellett érvként merülhet fel, hogy a jármű önkényes elvétele esetében az ún. általános, nem listás kábítószerek fogyasztása is releváns lehet [Btk. 459. § (1a) bekezdés II. fordulat], és

tette a büntetőjogi felelősséget a jármű önkényes elvételének új alapesetével; annak kodifikálása diszfunkcionális.

3.2. A kábítószer-fogyasztással összefüggésbe hozható elkövetés mint tényállási elem és a Btk. 18. §-a

Az emberölés [Btk. 160. § (2) bekezdés *m*) pont], a testi sértés [Btk. 164. § (4) bekezdés *d*) pont, 164. § (6) bekezdés *f*) pont], a garázdaság [Btk. 339. § (1a) bekezdés], a rendbontás [Btk. 340. § (2a) bekezdés], a rongálás [Btk. 371. § (2) bekezdés *b*) pont *bc*) alpont] és a jármű önkényes elvétele [Btk. 380. § (1a) bekezdés] törvényi tényállásaiban különböző tényállástani helyzetekben, de közös elemként jelenik meg, ha a bűncselekményt úgy követik el, hogy az elkövető a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószer fogyasztott.

E tényállási fordulat – objektív oldalon – leginkább elkövetési módként kategorizálható. Az elkövetési mód szempontjából a kábítószer kibővített fogalma irányadó, tehát azt a listás és az általános kábítószeres fogyasztásával is meg lehet valószínűsíteni [Btk. 459. § (1a) bekezdés]. A kábítószer-fogyasztásnak a bűncselekmény elkövetését megelőzően kell történnie, és ezen felül a fogyasztásnak (mint múltbeli eseménynek) a bűncselekmény elkövetésével (mint jövőbeli eseménnyel) egyfajta oksági kapcsolatban kell állnia. A kábítószer-fogyasztás a bűncselekmény elkövetése mögött állhat egyfajta kiváltó okként (kiváltó okozatosság), vagy legalábbis az elkövetést, illetve annak konkrét lefolyását befolyásoló körülményként (elősegítő okozatosság) kell megjelennie. A kábítószer valamilyen szintű hatásának a későbbi bűncselekmény elkövetésében kimutathatónak kell lennie. Mivel a fogyasztás alatt a kábítószernek a szervezetbe való bekerülését értjük, ezért a bűncselekmény elkövetésével való összefüggés szakkérdés, a fogyasztás emberi magatartásra gyakorolt hatásainak *in concreto* vizsgálatát teszi szükségessé. E konkrét hatás nem függetleníthető a bűncselekményt elkövető, azt megelőzően kábítószer fogyasztó személyétől, ahogy a konkrét kábítószer típusától sem. Egy szedatív hatású szer

ezek fogyasztása nem büntetendő. A két bűncselekmény találkozása tehát nem szükségképpen. Ezzel szembeállítható ugyanakkor, hogy az átfogó tényállás (itt a jármű önkényes elvétele) és a szűkebb tényállás (itt a listás kábítószer fogyasztása) viszonyában álló bűncselekmények találkozásakor sem a konsumpcióhoz, sem a büntetlen eszköz- vagy mellékcselekményhez nem követjük meg a szükségképpen kapcsolatot, elegendő a bűncselekményi tényállások *in abstracto* gyakori találkozása (vö. AMBRUS: *Egység és halmazat*. 245–248. és 287.). A fogyasztás kriminológiai típuscselekménye mindenképpen a listás szereket érinti, ezért a halmazat megállapítása kétszeres értékelést jelentene.

lehet ugyan tényállásszerű a Btk. 184. §-a alapján, de például a garázdaság releváns fordulatának elkövetésével nem lesz összefüggésbe hozható.

Elengedhetetlen, hogy a kábítószer fogyasztásával járó elkövetési módnak a Btk. 18. §-ával, azaz az önhibából eredő bódult állapotban történő elkövetés általános felelősségi szabályával való viszonyát tisztázzuk. A kábítószer-fogyasztásnak a bűncselekmény konkrét elkövetésére hatással kell ugyan lennie, de ez nem jeleníti szükségképpen a Btk. 18. §-a szerinti, a beszámítási képességet befolyásoló bódult állapot bekövetkezését. Ilyen helyzetekben az elkövetési mód aggály nélkül megállapítható. Ellenben, ha a fogyasztás konkrét hatása a beszámítási képességet kizáró bódult állapot bekövetkezése, akkor kétszeres értékelési helyzet merül fel. Ha a kábítószer-fogyasztás hatásaként az elkövető beszámítási képessége kizárt vagy korlátozott, akkor felelősségre vonását a Btk. 18. §-a – mint objektív felelősségi szabály – alapozhatja meg, ez pedig az itt felsorolt különös részi rendelkezések egyidejű megállapítását kizárja, az ugyanis a kábítószer-fogyasztás hatásának kétszeres értékelését jelentené. A beszámítási képességet kizáró bódult állapot esetén ugyanis a Btk. 18. §-a teszi egyáltalán lehetővé, hogy például az emberölés vagy a testi sértés alapesetéért az elkövetőt felelősségre lehessen vonni. Ugyanennek a körülménynek, az elkövetésre gyakorolt konkrét összefüggésnek a minősítő körülményként értékelése alapelveit sért. Így például, ha valaki stimuláns, gátlásoldó szer hatása alatt könnyebben követ el erőszakos cselekményt, ez a beszámítási képességét jellemzően nem fogja érinteni, ezért az elkövetési mód megállapítható. Ugyanakkor egy hallucinogén szer hatása a felismerési képességet kizárhatja, ezért álláspontunk szerint – a Btk. 18. § egyidejű felhívása mellett – az elkövetési mód megállapítására – a jogalkotó feltehető szándékával ellentétben – nincsen lehetőség.

A Btk. 18. §-ában található felelősségi modell az 1961. évi Btk. óta él magyar büntetőjogban. Már a megszületésekor világosan objektív felelősségi alakzatnak tekintették, amely kriminálpolitikai célból kivételt képez a bűnösségi felelősség elve alól.⁴⁰ Ha az újonnan kodifikált kábítószer-fogyasztással járó minősített eseteket nem a fent javasolt módon értelmezzük, akkor a bűnösségi elven túl egy további alapelv is sérülni fog: a kétszeres értékelés tilalma. Ebből a szempontból különösen érdekes, hogy az 1961. évi Btk. hatálybalépésekor is foglalkozott a szakirodalom a kétszeres értékelés kérdésével. Úgy gondolták, hogy beszámítási képességet kizáró ittasság (bódult állapot) esetén felmerülhet az ittasság enyhítő körülményként értékelése. Ez bár látszólag ugyanannak a körülménynek a kétsze-

⁴⁰ AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÜNTETŐJOGI TANSZÉKÉNEK MUNKAKÖZÖSSÉGE: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. *Jogtudományi Közöny*, 1962. (6), 274. Lásd még TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1984. 288.

res értékelését jelenti, de mivel az objektív szabályozási konstrukció a felelősség megalapozását a bűnösségi elv sérelmével éri el, ezért ellentétes, enyhítő irányban a méltányossági szempontok lehetővé tehetik az ittas elkövetés büntetéskiszabási mérlegelését.⁴¹ Figyelemre méltó az ún. szocialista büntetőjog időszakának gondolkodása: a második alapelv sérelmét az elkövető javára irányozza elő, azaz a bűnösségi elv sérelmét a kétszeres – és ellentétes irányú – értékelésen keresztül kívánja kompenzálni. Mindenesetre tisztán következik belőle, hogy a bódult állapotnak minősítő körülményként való megállapítása, azaz az elkövető terhére való figyelembevétel nem engedhető meg, mert ez esetben a második alapelv sérelme is az elkövető terhére esne.

A Legfelsőbb Bíróság, majd a Kúria figyelmét egyébként elkerüli a Btk. 18. §-a és a büntetéskiszabás közötti speciális összefüggés. Az 56. BK vélemény 7. pontja szerint: „súlyosító körülmény, ha az elkövető a bűncselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el, és ennek az állapotnak szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében; különös nyomatéma a gátlástalanul, a garázda módon végrehajtott – élet, testi épség vagy nemi erkölcs elleni – bűncselekmények esetében”. Ezt a tételt a kábítószer-novella hatálybalépése óta az alábbiak szerint kell korlátozni: 1) nem lehet súlyosító körülmény, ha a törvény a kábítószer-fogyasztással való összefüggést minősítő körülményként szabályozza; 2) szintén nem lehet súlyosító körülmény az ittas vagy a bódult állapot, ha annak mértéke a Btk. 18. §-a szerinti szintet eléri, és a beszámítási képességet kizárja.

3.3. A kábítószer-birtoklási célzatú elkövetés

A kábítószer-novella a lopás és a rablás törvényi tényállásába is új minősítő körülményt iktatott. Eszerint súlyosabban büntetendő, ha a lopást vagy a rablást kábítószer vásárlásához szükséges anyagi javak megszerzése érdekében követik el [Btk. 370. § (2) bekezdés *bj*) alpont; (3) bekezdés *bf*) alpont; 365. § (3) bekezdés *h*) pont]. Tényállástani értelemben célzatról van szó. Aki az ún. listás kábítószer vásárlása céljából anyagi javakat lop, az ezzel a magatartásával egyúttal elköveti a kábítószer birtoklásának előkészületét is, amely maga is bűncselekmény, és a kábítószer-novella előtt is az volt [Btk. 178. § (4) bekezdés]. Látható tehát, hogy a kábítószer-novella itt valójában két már létező bűncselekményből hozott létre egy bűncselekményt: a lopásból/rablásból és kábítószer birtoklásának előkészületéből képezte a vagyon elleni bűncselekmények minősített esetét.

⁴¹ Az EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÜNTETŐJOGI TANSZÉKÉNEK MUNKAKÖZÖSSÉGE: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. 276.

Ez a megoldás az ismert egység-többségtani kategóriák közül leginkább az ún. összetett bűncselekménnyel (*delictum compositum*) rokonítható. Az összetett bűncselekménynek fontos jellemzője, hogy abban az esetben, ha az eszközcselekmény büntetési tétele – a konkrét esetben – meghaladná az összetett bűncselekmény büntetési tételét, akkor az összetett bűncselekmény felbomlik, és helyette az alkotóelemeinek a halmazatát kell az elkövető terhére megállapítani.⁴² Így például: ha a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás esetén a rongálási kár olyan mértékű, hogy meghaladja a lopás minősített esetének a büntetési tételét, akkor e minősített eset felbomlik, és helyette a rongálás (a konkrét kárértékhez igazodó) alakzatának és a lopás alapesetének a halmazatát kell az elkövető terhére megállapítani. Az összetett bűncselekmény kriminológiailag jellemzően egybetartozó alapcselekményeket foglal egybe, de nem azzal a céllal, hogy azok büntetését enyhítse. Ezért kerül sor – a vázolt helyzetben – az összetett bűncselekmény felbontására.

A kétszeres értékelés tilalmának az összetett bűncselekményre vonatkozó következménye az, hogy kizárja az összetett bűncselekménynek az eszközcselekménnyel való halmazati megállapítását.⁴³ Ez esetben ugyanis az elkövető terhére az eszközcselekményt kétszeresen értékelnénk. Mit jelent mindez a kábítószer vásárlásának célzatával elkövetett vagyon elleni bűncselekményekre nézve? Mivel a jogalkotó deklarált célja a kábítószer-bűnözéssel szembeni szigorúbb fellépés volt, ezért azt kellene feltételeznünk, hogy az összetett, célzatos alakzat büntetési tétele szigorúbb lett a korábbi szabályozás szerinti halmazati büntetésnél. A helyzet azonban nem ez. A kisebb értékre elkövetett lopás [Btk. 370. § (2) bekezdés *a*) pont, például 300 000 forint értékű dologra] és a kábítószer birtoklása előkészületének halmazata esetén a halmazati büntetés felső határa négy év és hat hónapig terjedő szabadságvesztés. Ehhez képest a kábítószer-novellával létrehozott új – a konkrét példára irányadó – speciális lopási alakzat büntetési tételének felső határa csak három évig terjedő szabadságvesztés [Btk. 370. § (3) bekezdés *bf*) pont]. Az új kábítószer-szabályozás tehát – abszurd módon – valójában enyhítette azt a büntetőjogi felelősséget, amely a régi szabályozás alapján a két bűncselekmény halmazatára irányadó volt. Sőt a most hatályos szabályozás alapján is irányadó: semmi sem zárja ki, hogy a lopás új minősített esete helyett a lopás alapesetének és a kábítószer birtoklása előkészületének a halmazatát állapítsuk meg, ezzel elismerve az új törvényi rendelkezés értelmetlenségét és *de facto* alkalmazhatatlanságát. Az továbbra is biztos ugyanis: a lopás új minősített esete csak magában állhat, a kábítószeres előkészülettel halmazatba nem kerülhet, mert az a lopási célzat kétszeres értékelését jelentené.

⁴² FÖLDVÁRI: *Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban*. 217.; NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 375.

⁴³ AMBRUS: *Egység és halmazat*. 154.

Ha pedig továbblépünk, és azt az esetet tételezzük, amikor a lopott pénzből a tettes ténylegesen meg is vásárolja a kábítószer, akkor – a régi szabályok szerint is irányadó – halmazati büntetés felső határa tizenkét év (!) szabadságvesztés lenne. Ez azonban nem kerülhet halmazatba a lopás kábítószer-célzatos alakzatával, mert az szintén kétszeres értékelést jelentene. A lopás új minősített eseténél a jogalkotó arról a dogmatikai alaptételről is elfeledkezett, hogy ha az elkövető a célzatos bűncselekmény célzatát utólag ténylegesen realizálja, akkor az a célzatos bűncselekményhez képest büntetlen utócselekménynek minősül (látszólagos anyagi halmazat).⁴⁴ Hiszen a célzat lényege pont az, hogy azt a törvény már előzetesen, pusztán szubjektív célképzetként értékelte, azaz a tényleges megvalósítása előtt felrótta az elkövetőnek.

Összegezve: a lopás és a rablás új, kábítószer-célzatos minősített esetei a legtöbb helyzetben valójában alkalmazhatatlanok. Alkalmazásuk esetén logikailag két út képzelhető el:

- ha a kétszeres értékelés tilalmát tiszteletben tartva, speciális tényállásként, halmazat megállapítása nélkül alkalmazzuk őket, akkor az valójában a korábbi szabályozás lényeges enyhítését és a jogalkotói cél figyelmen kívül hagyását eredményezi;
- amennyiben a jogalkotó céljára figyelemmel, halmazat megállapítása mellett alkalmazzuk őket, akkor világosan megsértjük a kétszeres értékelés tilalmát.

3.4. A kétszeres értékelés tilalmának jogalkotó általi sérelme

Ahogy a fentiekben kimutattam, a kétszeres értékelés tilalmának az egység-többség tanának rendező alapelveként funkcionálása tisztán szokásjogi alapú. Éppen ezért különös helyzet az, ha a törvényalkotás következményeként látszik ez az elv sérülni. A kábítószer-novella rendelkezéseinek jelentős része ugyanis nem alkalmazható akkor, ha a minősítések során tiszteletben tartjuk a *ne bis in idem* elvet. A jogalkotói cél érvényesítéséhez az alapelvet kellene megsérteni. Éppen ezért lényeges kérdés, hogy ilyen helyzetben, azaz ha az új büntetőnormák célt követő alkalmazása a szokásjogi alapelv sérelmével lehetséges csak, akkor eljuthatunk-e annak a kimondásáig, hogy a jogalkotás felülírni látszik a régi szokásjogi alapelvet, még ha csak szórványrendelkezésekkel is.

A kérdés azért is racionális, mert ahogy szó esett róla, a szexuális bűncselekmények körében 1997 és 2005 között a bírói gyakorlat – az alapelvnek megfelelő értelmezés útján – nem korrigálta a jogalkotás *ne bis in idem* elvet sértő szabályozási

⁴⁴ Vö. NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 384.; AMBRUS: *Egység és halmazat*. 279–281.

megoldását (lásd 2.2.). Kérdés, hogy a bírói gyakorlat mit fog majd tenni az új kábítószerszabályok alkalmazása során, és rálép-e a *ne bis in idem* elv relativizálásának útjára.

Alkotmányossági szempontból azért különösen érdekes ez a helyzet, mert – ahogy szó volt róla – az anyagi jogi értelmű *ne bis in idem* elvet nem védi explicit alapjogi garancia. Figyelemre méltó, hogy amíg az eljárásjogi és transznacionális aspektusainak kiterjedt alkotmánybíróági gyakorlata van,⁴⁵ addig a minősítési, egységtöbbségteni jelentéstartománya nem jelenik meg az Alkotmánybíróóság ítélezésében. Ez két okkal magyarázható. 2012 előtt a normakontrollra irányuló hatáskör eleve nem tette lehetővé a bírósági ítéletek alkotmányossági kontrollját. 2012 után elérhető ugyan a valódi alkotmányjogi panasz, ám nevesített alapjogi garancia hiányában a büntetőítéletekben adott, esetlegesen a kétszeres értékelés tilalmát sértő értelmezés nem panaszolható az Alkotmánybíróóság előtt. Az általános jogállamiság-jogbiztonság követelményére [Alaptörvény B) cikk] ugyanis nem lehet alkotmányjogi panaszt alapozni.

4. A belátási képesség akarati eleme – törvényrontó szokásjog napjaink büntetőjogában

A 2012. évi Btk. egy sokat vitatott, jelentős változása volt, hogy 1961 óta először módosította a büntethetőségi életkorra vonatkozó szabályokat: ún. szektorális leszállítást alkalmazva, a Btk. 16. §-ban taxált bűncselekményi kör esetén⁴⁶ az elkövetéskori 12. évre csökkentette a büntethetőségi életkort. A büntethetőség további feltétele azonban, hogy a 12 és 14 év közötti fiatalok „az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással”. Ez az ún. belátási képesség.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 686. §-a előírja, hogy a fiatalok beszámítási és belátási képességének vizsgálatához kötelező szakértők kirendelése, akik egyesített szakvéleményt terjesztenek elő. A 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet igazságügyi pszichiáter mellett klinikai és mentálhigiéniai gyermek szakpszichológus vizsgálatát írja elő, ők készítik el az egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt. A szakvélemény beszerzése tehát kötelező, azzal, hogy a belátási képességről való döntés a bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdés.

⁴⁵ Lásd KARSAI: *Ne bis in idem*. [17], [67]–[72].

⁴⁶ Emberölés; erős felindulásban elkövetett emberölés; az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés; a hivatalos vagy a közfeladatot ellátó személy elleni, illetve ezek támogatója elleni erőszak; terrorcselekmény; rablás; továbbá a kifosztás súlyosabban minősülő esetei.

Bár a belátási képesség kategóriáját a Csemegi-kódex is ismerte, a fogalom újbóli bevezetése jogbizonytalanságot okozott a gyakorlatban. Kelemen Bálint kutatásából látható, hogy a bírói döntések nagyobb hányada a belátási képesség körében a törvényben nevesített felismerési képességen túl az ún. akarati képességet is vizsgálta, azaz, hogy a fiatalokú elkövető képes volt-e a felismerésének megfelelő magatartás tanúsítására. Voltak azonban olyan bírói döntések is, amelyek ezt az akarati elemet nem vizsgálták.⁴⁷

E kérdés az Alkotmánybíróság 25/2022. (X. 26.) AB határozata kapcsán csúcsosodott ki. Az emberölési ügyben tett bírói előterjesztés nyomán az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy a gyermekkorra vonatkozó Btk.-beli előírás (Btk. 16. §) akkor jelenti a gyermekek védelemhez való jogának arányos korlátozását, ha a fejlettségük minden elemét – így a kényszert el nem érő ráhatások elleni tartásra való képességet is – vizsgálat alá vonják. Mivel a belátási képesség körébe ez a szempont, a belátásból fakadó felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására való képesség is beleértelmezhető, ezért a támadott rendelkezés arányos, így alkotmányos büntetőjogi korlátozást testesít meg.⁴⁸ A belátási képesség értelmezéséhez az Alkotmánybíróság a Nemzeti Szakértő és Kutatóközpont Főigazgatójának állásfoglalását is kikérte, aki az akarati elem vizsgálatát szakmailag megalapozottnak tartotta.

Ha a Btk. 16. §-ának szövegezéséből indulunk ki, akkor látni kell, hogy az csupán azt kívánja meg az elkövetőtől, hogy felismerje a cselekménye következményeit, azt nem, hogy a felismerésnek megfelelő cselekvésre is képes legyen. Ezzel ellentétben a beszámítási képesség szabályozásánál a törvény nemcsak a felismerési képességet, de a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására való képesség (azaz az akarati képesség) meglétét is megköveteli [Btk. 17. § (1) bekezdés]. A bűnösséget (büntethetőséget) kizáró okok körében adott, szorosan összefüggő szabályrendszerben a 16. § és a 17. § összevetése *a contrario* tehát éppen azt mutatja, hogy a belátási képesség kategóriájába az akarati képesség nem foglalható bele.

A kérdés az, hogy valójában hogyan és miért jelent meg a bíróságok gyakorlatában a fenti, az Alkotmánybíróság által is szentesített értelmezés. A válasz az igazságügyi szakértők gyakorlatában rejlik. A pszichiáterek a diagnózisok elkészítése során a beteg viselkedését vizsgálják, amelynek motivációs (miért), tartalmi (mit) és formai (hogyan) része egyaránt értékelés tárgyát kell, hogy képezze. Így,

⁴⁷ KELEMEN BÁLINT CSABA: A fiatalokúak büntetőjogi belátási képességének elméleti és gyakorlati kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2023. 388–393.

⁴⁸ KELEMEN BÁLINT CSABA – SZOMORA ZSOLT: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalokúak büntetőjogi belátási képességéről. A büntetőjogi belátási képesség akarati eleme. *Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, 2023. (4), 7.

véleménye megalapozottságának védelme érdekében, egy pszichiáter-szakértő nem teheti meg, hogy vizsgálata köréből kirekeszti a magatartást befolyásoló egyes tényezőket.⁴⁹ A pszichológus-szakértők pedig – egyéb útmutatás hiányában – vizsgálati szempontként az ún. marburgi kritériumokat kényszerülnek használni.⁵⁰ Az AB határozat által is figyelembe vett kritériumok azonban a német büntetőjog belátási képességét veszik alapul, amelynek a törvény szerint felismerési és akarati eleme is van. A Jugendgerichtsgesetz (a továbbiakban: JGG) ugyanis a belátási képességet akkor tartja megállapíthatónak, ha a fiatalkorú a cselekmény idején erkölcsi és szellemi fejlődése révén elég érett ahhoz, hogy „cselekménye jogellenességét felismerje és e felismerésnek megfelelően cselekedjen” [JGG § 3.].⁵¹ A magyar Btk. szövege alapján azonban a fiatalkorú elkövető akarati képessége irreleváns.

Ha témánk szempontjából értékeljük ezt a folyamatot, akkor annak kiindulópontja egy, a magyar büntetőjogban bár korábban – a Csemegi-kódex időszakában – létezett, de a 21. század büntető jogalkalmazói számára teljesen ismeretlen felelősségi elem kodifikálásában ragadható meg. A belátási képesség felelősséget megalapozó súlya kardinális: ezen áll vagy bukik a 12. és 14. év közötti fiatalkorú elkövető büntethetősége. Bár a belátási képességben való döntés végső soron jogkérdés, a bírák gyakorlatilag teljes egészében a szakértői véleményekre támaszkodtak a számukra ismeretlen felelősségi kérdésben való döntéskor. A szakértők pedig – szintén a hazai gyakorlat hiányában, érthető módon – a Németországban felhalmozott pszichológiai ismeretekhez és módszerekhez folyamodtak, hiszen a német Btk. régóta szabályozza a belátási képességet. Ebben a folyamatban azonban mind a magyar büntetőbíróságok, mind pedig az igazságügyi szakértők elsiklottak a felett, hogy a németországi igazságügyi szakértői vizsgálatok normatív kerete eltér, a magyar Btk. és a német JGG törvényi felelősségi elemei nem azonosak. Ezért a marburgi kritériumoknak az akarati képességre vonatkozó elemei a magyar eljárásokban valójában nem lettek volna felhasználhatók.

Az igazságügyi szakértői gyakorlat a büntetőbíróság és az Alkotmánybíróság által szentesítve olyan felelősségi elemet „csempészett be” a fiatalkorúak büntetőjogába, amelyet a magyar Btk. nem tartalmaz, és az jogértelmezési módszerekkel

⁴⁹ VETRÓ ÁGNES – KAPORNAI KRISZTINA: A pszichopatológia fejlődése. In: VETRÓ ÁGNES (szerk.): *Gyermek- és ifjúságpszichiátria*. Budapest, Medicina, 2008. 21.

⁵⁰ Magánúton beszerzett szakvélemények is ezt támasztják alá, nevesítve hivatkozzák a marburgi kritériumokat. A magyar szakirodalomban a marburgi kritériumokhoz lásd LIGETI KATALIN: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006. (2), 31.; CSÚRI ANDRÁS: *A fiatal felnőttkor mint büntetőjogi releváns életszakasz*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2008. 86., 91.

⁵¹ A JGG-ben meghatározott akarati képességhez a magyar szakirodalomban lásd CSEMÁNÉ VÁRADY ERIKA: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre. *Kriminológiai Közlemények*, 65. (2008) 43.

sem olvasható bele. Ez alapján kijelenthető, hogy – jogforrási szempontból – a belátási képesség körében az akarati elem megkövetelése törvényrontó szokásjogot testesít meg. Olyan *contra legem* értelmezés, amely a büntetőjogi felelősség körét a Btk. 16. §-hoz képest szűkíti, ezért nem jár a *nullum crimen* elv sérelmével, így nem alkotmányellenes. Sőt, ahogy a 25/2022. (X. 26.) AB határozat rámutat, a gyermek megfelelő védelemhez való jogának [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés] alkotmányos biztosításához az akarati képesség vizsgálata szükséges. Az AB határozat nem állapított meg sem jogalkotói mulasztást, sem alkotmányos értelmezési követelményt,⁵² így nem történt lépés afelé, hogy az akarati képesség kategóriáját a szokásjogi térből kiemeljék.

Ahogy Jakab András általános érvennyel kimutatja, valójában az Alkotmánybíróság határozataiban megjelenő alkotmányértelmezési gyakorlat is szokásjogi jellegű.⁵³ Jogelméleti szempontból egyébként vitatja, hogy Magyarországon létezne szokásjognak tekinthető *desuetudo*. Szerinte a *desuetudo* jelensége Magyarországon abban az értelemben létezik, hogy valamely normatív aktust következetesen nem alkalmaznak.⁵⁴ A mostani elemzésemben ezzel szemben az rajzolódik ki, hogy nem arról van szó, hogy a Btk. 16. §-át a bíróságok nem alkalmazzák, hanem hogy az abban foglalt felelősségtani elemet lényegében egy külföldi törvényből származó további felelősségi elemmel egészítik ki. Álláspontom szerint valódi szokásjogról van szó.

Jogtörténeti perspektívából szemlélve az adja a mostani helyzet különlegességét, hogy az 1880 előtti magyar büntető szokásjognak is jellemzője volt, hogy német vagy osztrák törvényi előírásokat recipiált.⁵⁵ Igazságügyi szakértők közvetítésével ez történt most is. *Nihil novi sub sole*.

Felhasznált irodalom

AMBRUS ISTVÁN: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, Szeged, 2014.

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÜNTETŐJOGI TANSZÉKÉNEK MUNKAKÖZÖSSÉGE: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. *Jogtudományi Közöny*, 1962. (6), 274.

⁵² Részletesen KELEMEN – SZOMORA: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességéről. 10–11.

⁵³ JAKAB: *A magyar jogrendszer szerkezete*. 205.

⁵⁴ JAKAB: *A magyar jogrendszer szerkezete*. 205.

⁵⁵ Vö. BATÓ: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...” 110.

- BATÓ SZILVIA: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...”. Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez. In: KARSAI KRISZTINA ET AL. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXXI.) 101–114.
- BAUMGARTNER IZIDOR: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés*, 1884. (24), 9. 393.
- BELOVICS ERVIN: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, HVG-ORAC, 2009.
- BELOVICS ERVIN: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, ORAC, 2025.
- CSEMÁNÉ VÁRADI ERIKA: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre. *Kriminológiai Közlemények*, 65. (2008) 38–50.
- CSÚRI ANDRÁS: *A fiatal felnőttkor mint büntetőjogi releváns életszakasz*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2008.
- FILÓ MIHÁLY: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.
- FINKEY FERENC: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés*, 1900. (24), 299.
- FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1962.
- GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ: Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002. (4), 29–33.
- GELLÉR BALÁZS – AMBRUS ISTVÁN: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.
- HOLLÁN MIKLÓS: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega*, 1998. (3), 17–19.
- HORVÁTH TIBOR: A jogállami büntetőjog alapelvei. In: HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS (szerk.): *Magyar büntetőjog – általános rész*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
- JAKAB ANDRÁS: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2007.
- JELLINEK ARTUR: (cím nélkül): *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés*, 1884. (1), 393.
- KARSAI KRISZTINA: Ne bis in idem. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ÁTTILA – SÜLYOK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: SZOMORA ZSOLT) <http://ijoten.hu/szocikk/ne-bis-in-idem> (2023).
- KELEMEN BÁLINT CSABA – SZOMORA ZSOLT: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességéről. A büntetőjogi belátási képesség akarati eleme. *Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, 2023. (4), 5–11.
- KELEMEN BÁLINT CSABA: A fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességének elméleti és gyakorlati kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2023. 375–405.
- KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, Dialóg Campus, 2011.
- LIGETI KATALIN: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006. (2), 21–38.
- LÖW TÓBIÁS (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, és teljes anyaggyűjteménye*. I. kötet. Budapest, 1880.
- MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben*. VI. kötet. Budapest, 1907.
- MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben*. II. kötet. Budapest, 1899.

- MOLNÁR ERZSÉBET: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége*. Szeged, Jurisperitus, 2020.
- NAGY FERENC: A büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001. (1), 26–32.
- NAGY FERENC: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: NAGY FERENC (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 2005. 274–275.
- NAGY FERENC: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. *Acta Jur. et Pol. Szeged.*, 2001. (12), 3–24.
- NAGY FERENC: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog*, 1995. (5), 257–270.
- NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Alapvetések és a bűncselekmény tana*. Szeged, Jurisperitus, 2020.
- NAGY FERENC: Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. *Magyar Jog*, 2015. (11), 613–619.
- NAGY LAJOS: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása. *Állam- és Jogtudomány*, 1979. (4), 56.
- SINKU PÁL: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR – SINKU PÁL (szerk.): *Büntetőjog. Különös Rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 210–247.
- SZOMORA ZSOLT: A közvetett tettség de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002. (4), 23–28.
- SZOMORA ZSOLT: *A nemi bűncselekmények alapkérdései*. Budapest, Rejtjel, 2009.
- TAPODI PÉTER ÁDÁM: A nyitott törvényi tényállású bűncselekmények mulasztásos változatának alkotmányos büntetőjogi vonatkozásai, különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára. *Magyar Jog*, 2019. (3), 165–179.
- TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1984.
- VETRÓ ÁGNES – KAPORNAI KRISZTINA: A pszichopatológia fejlődése. In: VETRÓ ÁGNES (szerk.): *Gyermek- és ifjúságpszichiátria*. Budapest, Medicina, 2008. 21–61.
- VIDA MIHÁLY: A kényszerítés. In: NAGY FERENC (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 2005.
- MAXIMILIAN VON BURI: *Einheit und Mehrheit der Verbrechen*. Der Gerichtssaal. Beilageheft. 31. Stuttgart, Enke, 1879. (Utánnymás: Keip, Frankfurt am Main, 1968)

Abstract

CUSTOMARY LAW ELEMENTS IN THE CONTEMPORARY SYSTEM
OF CRIMINAL LIABILITY

The starting point of this study is that elements originating in customary law have not disappeared entirely or without trace from the system of criminal liability, even after the codification processes of the late nineteenth century and the constitutional transition to democracy at the end of the twentieth century. The study begins with a brief classification of these customary-law elements and then proceeds to a detailed examination of two specific legal institutions. Among the general principles of substantive criminal law, ne bis in idem is the one whose content still contains elements resting exclusively on customary-law foundations. It is precisely this principle-based domain that is placed under considerable strain by the 2025 amendments to the drug legislation. Accordingly, the study scrutinizes the amendments from the perspective of the principle of ne bis in idem, thereby highlighting the conflict between an old customary-law principle and newly enacted statutory law. Finally, the study turns to the analysis of the capacity for discernment of juveniles, where, in the author's view, a new element of criminal liability shaped through customary-law development can be identified.

Keywords: basic principles of criminal law; capacity for discernment; criminal law of drug offences; customary law; grounds excluding unlawfulness; nullum crimen sine lege; principle of ne bis in idem; sources of law